

تحریر سیرہ نظاری پیامبر ﷺ
مسئله
نزد موسیٰ

تا پایان عصر عباسی

عمار عبودی نصار

ترجمہ

آمنہ موسوی شجری

سیفعلی زاہدی فر

عضو ہیئت علمی دانشگاہ شهید مدنی آذربایجان

پژوهشگاه علوم و فرهنگ اسلامی

فهرست مطالب

۱۳	سخنی با خواننده
۱۷	مقدمه
۱۹	مقدمه مؤلف بر ترجمه فارسی کتاب
۲۳	سیره پیامبر ﷺ: بررسی چهارچوب و شکل‌گیری آن
۳۱	مقدمه

فصل اول: سیره نبوی و منابع آن تا پدیدآمدن سیره جامع

۴۳	مبحث اول: تحوّل معنای واژه سیره نزد اهل لغت و مورخان
۵۰	مبحث دوم: مصادر اولیه سیره پیامبر ﷺ قبل از تألیف و طبقه‌بندی
۵۱	۱. قرآن کریم
۵۲	۲. اسناد نبوی (نامه‌نگاری‌های پیامبر ﷺ)
۵۷	۳. نوشته‌های صحابه و تابعان
۵۸	الف. نگاشته‌های صحابه
۵۹	(۱) سعید بن سعد بن عباد خزرجی

۶ تحول سیره‌نگاری پیامبر ﷺ نزد مورخان مسلمان تا پایان عصر عباسی

- ۶۰ ..... (۲) سهل بن ابی حشمه انصاری
- ۶۱ ..... (۳) عبدالله بن عباس (م ۶۸ق)
- ۶۳ ..... (۴) عبدالله بن عمرو عاص (م ۶۵ق)
- ۶۵ ..... (ب) نگاشته‌های تابعان
- ۶۶ ..... (۱) ابان بن عثمان (م ۱۰۵ق)
- ۶۸ ..... (۲) عروة بن زبیر (م ۹۴ق)
- ۷۱ ..... (۳) شرحبیل بن سعد (۱۲۳ق)
- ۷۳ ..... (۴) وهب بن منبه (۱۱۴ق)
- ۷۶ ..... (ج) نگاشته‌های تابع تابعان
- ۷۶ ..... (۱) عبدالله بن ابی بکر (۱۳۵ق)
- ۷۹ ..... (۲) عاصم بن عمر بن قتاده (م ۱۲۰ق)
- ۸۴ ..... (۳) محمد بن مسلم بن شهاب زهری (م ۱۲۴ق)
- ۹۱ ..... (۴) موسی بن عقبه (۱۴۱ق)
- ۹۷ ..... (۵) سلیمان بن طرخان تمیمی بصری (م ۱۴۳ق)
- ۹۹ ..... (۶) معمر بن راشد (۱۵۳ق)

فصل دوم: نوشتن سیره کامل و مستقل پیامبر ﷺ و تحول آن

- ۱۱۱ ..... درآمد
- ۱۱۹ ..... مبحث اول: سیره نبوی کامل و مستقل و نویسندگان آن
- ۱۱۹ ..... ۱. سیره و مغازی محمد بن اسحاق (م ۱۵۱ق)
- ۱۳۰ ..... ۲. السیره النبویه ابن هشام معافری (م ۲۱۳ق)
- ۱۳۲ ..... ۱. حذف برخی اخبار

۱۳۴ ..... ۲. اهتمام به اشعار

۱۳۴ ..... الف) حذف بسیاری از اشعار

۱۴۴ ..... ب) توجه به اشعار مشکوک در سیره

۱۴۷ ..... ج) تلخیص و پیراستن اشعار

۱۴۸ ..... ۳. افزودن روایات جدید

۱۴۹ ..... ۴. بیان معانی الفاظ غریب در متن سیره

۵. گردآوری و جستجوی اسامی اشخاصی که در مدینه منوره به عنوان

۱۵۰ ..... جانشین پیامبر ﷺ حضور داشتند

۶. تصحیح لغزش‌ها و اشتباهات ابن اسحاق توسط ابن هشام در خلال

۱۵۱ ..... گزارش برخی حوادث تاریخی یا اسماء اشخاص

۷. شناسایی اشخاص برجسته‌ای که اسامی ایشان و نام قبایل و نسب

۱۵۱ ..... آنان در روایات آمده است

۱۵۲ ..... شرح، تعلیق و مختصرنویسی برای سیره ابن هشام

۱۵۳ ..... الف) شرح‌ها

۱۵۳ ..... ب) خلاصه‌ها و مختصرات

۱۵۹ ..... ۳. دلائل النبوة و معرفة احوال صاحب الشریعه بیهقی

۱۷۲ ..... ۴. الوفاء باحوال المصطفی ابوالفرج بن جوزی

۱۸۱ ..... مبحث دوم: سیره نبوی مختصر و مستقل و نگارندگان آن

۱۸۳ ..... ۱. اوجد السیر لخير البشر احمد بن فارس لغوی

۱۸۷ ..... ۲. الدرر فی اختصار المغازی و السیر، یوسف بن عبدالبر

۱۹۲ ..... ۳. جوامع السیره، ابو محمد علی بن احمد حزم ظاهری

فصل سوم: سیره نبوی گردآوری شده در ضمن مصنفات تاریخی

- مبحث اول: سیره نبوی در ضمن کتب تاریخ عمومی ۲۰۵
- الف) مصنفات با روش متفاوت از گذشتگان ۲۰۸
۱. التاريخ خلیفة بن خیاط عصفری ۲۰۸
۲. التاريخ احمد بن اسحاق الیعقوبی ۲۱۴
۳. تاریخ الرسل و الملوك محمد بن جریر طبری ۲۲۳
۴. مروج الذهب و معادن الجواهر و نیز التنبيه و الاشراف علی بن حسین مسعودی ۲۳۵
- یک. کتاب مروج الذهب و معادن الجواهر ۲۳۶
- دو. التنبيه و الاشراف ۲۴۳
۵. البدء و التاريخ مطهر بن طاهر مقدسی ۲۵۲
۶. المنتظم فی اخبار الملوك و الامم عبدالرحمن بن جوزی ۲۶۱
- ب) مصنفات تاریخ عمومی به روش تکرار و تقلید و تبعیت از گذشتگان ۲۷۰
۱. التاريخ العظیمی ابو عبدالله محمد بن علی تنوخی ۲۷۰
۲. الکامل فی التاريخ ابوالحسن علی بن ابی‌الکرم معروف به ابن‌اثیر جزری (وفات ۶۳۰ق) ۲۷۱
- مبحث دوم: سیره نبوی در ضمن کتب طبقات و تراجم ۲۷۲
- درآمد ۲۷۲
۱. کتب طبقات ۲۷۶
- الف) طبقات در سیره پیامبر ﷺ و صحابه ۲۷۷
- (۱) الطبقات الکبری، محمد بن سعد ۲۷۷
- (۲) الاستیعاب فی معرفة الاصحاب ابن‌عبدالبر اندلسی ۲۸۲
- (۳) اسد الغابة فی معرفة الصحابه ابن‌اثیر جزری ۲۸۴

۲۸۷..... (ب) طبقات در سیره اهل بیت علیهم السلام و دیگران

۲۸۷..... یک. ائمه اهل بیت علیهم السلام

۲۸۸..... (۱) إعلام الوری بأعلام الهدی فضل بن حسن طبرسی

۲۹۰..... (۲) مناقب آل ابی طالب ابو جعفر محمد بن علی بن شهر آشوب

۲۹۳..... تفاوت روش طبرسی و ابن شهر آشوب در سیره نگاری

۲۹۶..... دو. طبقه اصفیا و صالحان و پارسایان

۲۹۷..... (۱) صفة الصفوه عبدالرحمن بن جوزی

۲۹۷..... (۲) انباء نجباء الأبناء محمد بن ظفر صقلی

۲۹۹..... (ج) طبقات خلفا

۲۹۹..... (۱) تاریخ الخلفاء ابو عبدالله محمد بن ماجه

۳۰۰..... (۲) مختصر تاریخ الخلفاء ابو محمد اسماعیل خطی

۳۰۳..... (۳) عنوان المعارف و ذکر الخلائف صاحب بن عباد

۳۰۴..... (۴) الأنباء فی تاریخ الخلفاء محمد بن علی عمرانی

۳۰۵..... (۵) بلغة الظرفاء فی ذکری تواریخ الخلفاء علی بن محمد روحی

۳۰۷..... ۲. کتب تراجم

۳۰۸..... الف) تاریخ الكبير ابو عبدالله محمد بن اسماعیل بخاری

۳۰۹..... ب) کتاب الثقات ابن حبان بستی

۳۱۳..... ج) تهذیب الاسماء و اللغات محیی الدین بن شرف نووی

فصل چهارم: تصنیف مستقل درباره برخی حوادث سیره و تک نگاری ها

۳۱۹..... در آمد

۳۲۴..... مبحث اول: مصنفات در مورد ولادت رسول خدا صلی الله علیه و آله

سخنی با خواننده

تاریخ زندگانی و سیره پیامبر اعظم صلی الله علیه و آله از همان سال‌های عصر نبوی مورد توجه مسلمانان بود و بعد از رحلت آن حضرت اهتمام به شناخت آن بیشتر شد؛ زیرا از یک طرف پیامبر صلی الله علیه و آله در میان مسلمانان حضور نداشت و از سوی دیگر آشنایان با سیره آن حضرت به تدریج در حال کوچیدن به سرای باقی بودند. این جریان ضرورت حفظ و نقل گزارش‌های مربوط به پیامبر صلی الله علیه و آله را دوچندان کرد و زمینه تدوین سیره نبوی را فراهم آورد. به جهت ممنوعیت، نگارش درباره زندگی پیامبر صلی الله علیه و آله با فاصله‌ای حدود یک قرن از رحلت آن بزرگوار آغاز شد، بلکه آثار باقیمانده بسیار دورتر از دوران زندگی آن حضرت و در قرن دوم تدوین شد؛ اما نقل و گزارش شفاهی مواد اصلی و هسته اولیه آن در همان نیمه نخست قرن اول هجری شکل گرفت و به تدریج آثاری در این باره تدوین شد و در دوره‌های بعد رونق گرفت. این امر مهم در عصر عباسیان تحولات فراوانی دید و آثار بسیاری به رشته تحریر درآمد و در طول قرون متمادی و متناسب با اوضاع سیاسی - اجتماعی و سیاست حاکمان تحولاتی چشمگیر پیدا کرد. اثر پیش رو ترجمه کتاب تطور کتابة السیرة النبویة عند المؤرخین المسلمین حتی نهاية العصر العباسی آقای دکتر

عمار عبودی محمدحسین نصار است که سیر تحول سیره‌نگاری مسلمانان را از آغاز تا پایان خلافت عباسی بررسی کرده و سرکار خانم دکتر آمنه موسوی شجری و آقای دکتر سیفعلی زاهدی فر آن را به فارسی برگردانده و در اختیار سیره‌پژوهان قرار داده‌اند. ویژگی مهم این اثر توجه به سیر تحول و تطور سیره‌نگاری در این بازه زمانی است که کمتر در آثار دیگران بدان توجه شده است. نویسنده ضمن بررسی و تحلیل و ارزیابی کتب مطرح شده میزان ارزشی را که برای هر یک می‌توان در نظر گرفت و دیدگاه محققان را درباره آنها ارائه کرده و نقاط قوت و ضعف هر اثر را کاویده است.

به‌انجام‌رسیدن این اثر علاوه بر کوشش نویسنده محترم و مترجمان فرهیخته مرهون تلاش‌های ارزنده مدیر محترم گروه سیره اهل بیت علیهم‌السلام حجت‌الاسلام و المسلمین آقای علی‌اکبر ذاکری، ارزیابان محترم حجت‌الاسلام و المسلمین آقای رمضان محمدی و دکتر محمدسعید نجاتی، اعضای محترم شورای پژوهشی پژوهشکده آیت‌الله محمدهادی یوسفی غروی، حجت‌الاسلام و المسلمین آقای سیدقاسم رزاقی، آقایان دکتر نعمت‌الله صفری فروشانی و دکتر سیدحسین فلاح‌زاده، مدیر محترم امور پژوهشی آقای عبدالکریم حسن‌پور، کارشناس محترم گروه حجت‌الاسلام آقای سیدرسول کاظمی‌نسب و جناب آقای مهدی بنی‌حسن است که جا دارد از زحمات و تلاش‌های ایشان قدردانی به عمل آید. همچنین از رئیس محترم پژوهشگاه علوم و فرهنگ اسلامی، حجت‌الاسلام و المسلمین جناب آقای دکتر نجف لک‌زایی و معاون محترم پژوهشی پژوهشگاه حجت‌الاسلام و المسلمین جناب آقای یعقوب‌نژاد تشکر می‌کنم که بدون پشتیبانی و یاریگری بی‌دریغ و مؤثر آنان، پژوهش حاضر به سرانجام نمی‌رسید. نیز

بایسته و شایسته است از اداره نشر پژوهشگاه که فرایند آماده‌سازی اثر و چاپ و نشر آن را بر عهده داشتند، سپاسگزاری کنم.

پژوهشکده تاریخ و سیره اهل بیت علیهم‌السلام در جهت حیات و بالندگی علم و دانش آثار خود را در اختیار جامعه علمی قرار داده، پیشاپیش از انتقادهای و پیشنهادهای علمی همه استادان، صاحب‌نظران و پژوهشگران محترم استقبال می‌کند. امید است این فعالیت‌های علمی زمینه‌ساز رشد و پویایی دانش تاریخ و به دنبال آن توسعه تمدن اسلامی شود.

دکتر حمیدرضا مطهری

رئیس پژوهشکده تاریخ و سیره اهل بیت علیهم‌السلام